Tatiana FISTICANU

MUTAȚII SEMANTICE ÎN CADRUL ÎMBINĂRILOR SINESTEZICE DIN LIMBAJUL POETIC

Premise. Fenomen de percepție și de cunoaștere a realității obiective, sinestezia este actualizată în limbă prin asocieri de termeni (doi și mai mulți) ce desemnează senzații specifice unor domenii senzoriale diferite [Mancaș, p. 55].

Prezentă și în limbajul comun, cotidian, unde are un rol preponderent comunicativ / informativ (de exemplu, *miros acru, sunet ascuțit, culoare caldă* sunt îmbinări consacrate în uzul curent și neutre ca expresivitate), sinestezia își manifestă din plin valențele expresive în limbajul poetic, unde se realizează prin sintagme și îmbinări frastice inedite, non-canonice, de neconceput în afara contextului artistic, dar cu mare pondere în articularea mesajului poetic în ansamblu: *lavandă sonoră, oțătitul întuneric tare, pipăia mierlele pe clape* (T. Arghezi); *o pictură parfumată cu vibrări de violet* (G. Bacovia); *Atâta liniște-i în jur de-mi pare că aud /cum se izbesc de geamuri razele de lună* (L. Blaga) etc.

Între membrii componenți ai sinesteziei lingvistice (și poetice) se stabilesc relații dintre cele mai interesante. În planul organizării formale, al structurii, termenii asociați sfidează, pe de o parte, valențele combinatorii și limitele de ocurență; pe de altă parte, are loc „proiectarea echivalențelor de pe axa paradigmatică pe axa sintagmatică", respectându-se astfel principiul fundamental al poeticității (după R. Jakobson) [Mihăilă, p. 18]. Așadar, îmbinările sinestezice – realizate la nivelul figurilor semantice prin epitet, metaforă, oximoron, hiperbolă, hipalagă etc. [DȘL, p. 481] – sunt, neîndoielnic, mărci ale poeticității și trebuie considerate ca atare la o eventuală analiză din perspectivă structuralistă a operei în care se conțin.

În planul mai larg al semnificațiilor, cuvintele / semne din componența îmbinărilor sinestezice se află într-o relație de „continuă semiotizare și de-semiotizare", ele cap-

BDD-A20642 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:19 UTC)

tând, pe lângă conotaţia proprie, „un plus semantic, un surplus de semnificaţie, care vine din contextele artistice" [Corti, p. 25].

Referindu-se la modelul binar Substantiv + Adjectiv al sinesteziei lingvistice , E. Slave arată că în situaţia semiotică astfel creată ambii termeni implicaţi suferă modificări de ordin semantic, unul sub influenţa celuilalt: „În *glas moale*, de exemplu, în loc de *moale* poate figura *încet, slab*. Sub dominarea lui *glas, moale* preia sensul denotativ al lui *încet*, iar propriul lui sens denotativ devine conotativ. (...) în acelaşi timp, *glasul,* sub influenţa lui *moale* e conceput atât de concret, încât dă impresia de ceva palpabil" [Slave, p. 202].

Această din urmă transformare pe care o semnalează autoarea citată ne interesează în mod special, întrucât implică şi nişte schimbări în paradigma substantivelor, mai ales în ceea ce priveşte opoziţia abstract / concret[1].

Vom ilustra mai jos , în baza exemplelor extrase din creaţia poetică a mai multor autori, procesul de (de-)semantizare a unor substantive, considerate abstracte – în lipsa referentului concret, material – din componenţa îmbinărilor sinestezice, încercând să conturăm, unde va fi posibil, şi nişte scheme / tipare după care are loc transferul semantic.

Aplicaţii. A. În structurile sinestezice de tipul Substantiv + Adjectiv / Adjectiv + Substantiv, cu rol de modificator (elementul care produce o schimbare în conţinutul semantic al cuvântului determinat) apare adjectivul calificativ, a cărui forţă de semnificare se datorează apartenenţei la un anumit domeniu senzorial sau concret. În „Un *frig violet*, şi faţa e creaţă / – O, cum omul a devenit concret!" (GB, p. 74), substantivul *frig* suferă o mutaţie semantică în virtutea semului *tip de senzaţie,* conferit de adjectivul *violet* şi devine – la un nivel înalt de imaginare şi simbolizare a referentului[2] – mai concret, fiind perceput atât termic / tactil, cât şi vizual. Într-un alt exemplu „Şi ard în potire / *Mireasmă subţire*" (TA, p. 51), substantivul subliniat „se concretizează" datorită semului „de mică extindere spaţială", conferit de adjectivul subţire. Ceea ce era perceput doar la nivel olfactiv poate fi sesizat şi vizual. De fapt, aici contextul ne poate oferi şi o altă soluţie de interpretare a desemantizării substantivului în cauză – *mireasmă* este (poate fi) sinonim cu *flacără* sau *fum*, dar astfel imaginea ar apărea nevoalată, direct. Prin utilizarea substantivului mireasmă autorul reuşeşte o suprapunere de planuri şi deci o imagine artistică complexă.

Adjectivele calificative aparţinând unor domenii senzoriale nu modifică întotdeauna conţinutul semantic al substantivului determinat sau modificarea nu este întotdeauna semnificativă. Să comparăm efectele produse de adjectivul *moale* în contextele artistice de mai jos:

(1) „Un *moale pas*, abia atins de scânduri" (ME, p. 106);

(2) „*Zborul* bufniţei e *cald* şi-i *moale*" (LB, p. 283);

(3) „Pe câmp o *moale căldură* / mă urmăreşte statornic" (LB; p. 241);

BDD-A20642 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:19 UTC)

(4) „E o *tăcere moale* de rugă de sfeștanii / Și liniștea lânoasă se leagănă-n cântar" (TA, p. 289).

În exemplul (1), adjectivul *moale* își manifestă semnificația sa „abia simțit, abia perceptibil", care, denotativă în contexte de tip *puf moale, fulg moale*, devine conotativă în contextul poetic. Cu toate acestea, substantivul *pas* nu suferă modificări semantice esențiale, nu capătă vreun plus de concretețe, deși mișcarea presupusă se situează la un alt nivel imaginar, superior. În exemplul (2), *zborul*, substantiv ce desemnează o mișcare în spațiu care poate fi urmărită cu ochiul, capătă și alte însușiri, comune pentru substantivele concrete, cu referent material, datorită adjectivelor *cald* și *moale* – poate fi deci simțit, „pipăit".

În exemplele (3) și (4) substantivele abstracte *tăcere și căldură* suferă o mutație în direcția concretizării lor, cu un plus de intensitate și acuitate conferit de adjectivul *moale,* precum și de întregul context poetic: căldura pe care o simt tot mai acut mă urmărește, mă înmoaie, iar tăcerea este percepută altfel decât pe „nesimțite", ea favorizând acum ștergerea unei opoziții nete dintre lumea materială și cea spirituală (și liniștea e *lânoasă).*

Generalizând, putem afirma că în ocurența unor adjective ce desemnează senzații *(violet, moale, cald)* sau aprecieri *(subțire)*, substantivele abstracte, pe lângă conotațiile contextuale captate, se deplasează spre clasa celor concrete, mutație ce ar putea fi reprezentată grafic astfel: $S._{abstract} \xleftarrow{[+\ concret]} Adj._{calificatv}$

B. Modelul sintagmatic Substantiv + Substantiv (cu prepoziție) ne relevă un alt tip de mutație în favoarea substantivului abstract, aflat acum pe poziția de adjunct, cu rol de modificator fiind substantivul determinat. Iată un exemplu: „Îmi pare / că *stropi de liniște* îmi curg prin vine, / nu de sânge" (LB, p. 74). Sub influența substantivului *stropi*, ce presupune o măsură și, implicit, o formă a materiei (lichidă), *liniște* capătă un referent – fie și imaginar – material, concret. Liniștea e atât de mare, atât de acută, încât se insinuează fizic în trupul eului și ia locul sângelui, al substanței care, fiziologic, înseamnă viață.

Într-un alt context blagian liniștea poate fi percepută și la alt nivel senzorial – chiar la cel auditiv(!): „Pe *coarde dulci de liniște*, / pe harfă de-ntuneric – dorul sugrumat" (LB, p. 77).

Încă un exemplu ilustrativ pentru acest tip de transfer semantic: „M-am născocit din ape de azur, / Am înghețat sub *țurțuri de lumină*" (TA, p. 49). Sintagma subliniată este, în plan poetic, o metaforă, a luminii reci, originare. Substantivul *țurțuri* hiperbolizează semnificația ei, favorizând și deplasarea semantică a substantivului abstract *lumină* spre clasa concretelor.

Observăm, așadar, că în ocurența unor substantive cu un bogat conținut semantic concret, substantivele abstracte de tipul celor analizate mai sus suferă o mutație semantică ce ar putea fi reprezentată grafic astfel: $S._{concret} \xrightarrow{[+\ concret]} S._{abstract.}$

Dăm mai jos alte câteva exemple de acest fel, pe care însă le lăsăm necomentate, mecanismul (de-)semantizării fiind similar, iar contextele destul de transpa-

BDD-A20642 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:19 UTC)

rente pentru înțelegerea semnificațiilor: „Dintre pleoape-ți izvorăsc / Așa de reci și mute – lacrimi mari: / *Bobi de lumină* plângi atunci" (LB, p. 190); „Murmure cu *silabe de lumină* / Și *vorbele de ceață și răcoare*" (TA, p. 317); „*O scamă din seninuri* care-i cheamă" (VT, p. 16).

C. Un caz particular îl constituie utilizarea la plural a substantivelor abstracte, care, în mod curent, sunt defective de număr [GALR, p. 103-104]. Un astfel de substantiv, indiferent de modelul sintagmatic în care apare și de poziția ocupată – determinat sau determinant – se comportă ca un substantiv concret. De exemplu, în „De ce-aș fi trist? Că pacea blajină și duioasă / Mă duce ca o luntre prin *liniști de lumină*?" (TA, p. 331) substantivul abstract *liniște,* nonnumărabil, trece la categoria concretelor datorită trăsăturii semantice [+numărabil] pe care i-o atribuie forma de plural. Transferul este amplificat și de determinantul *de lumină,* adică luminoase, care pot fi deci văzute.

În versul „Prin sat trec sănii grele de *tăceri*" (LB, p. 100), substantivul subliniat, deși cu rol de determinant, fiind folosit la plural, produce o schimbare în receptarea imaginii vizuale și – simbolic – auditive. Adjectivul *grele* participă la crearea acestui efect: după o eventuală transformare de structură se ajunge la o imagine copleșitoare – „sănii pline de *tăceri grele*". Sintagma nou obținută este mult mai semnificativă decât expresia, devenită aproape comună, *tăcere grea*, cu substantivul în discuție la singular. Iată încă un exemplu în care forma de plural contribuie la concretizarea substantivului, creând și o suprapunere a planurilor de receptare: „Vânturate de mori de vânt / *miresmele fierbinți* ucid" (LB, p. 211). Tot aici am putea reveni la un exemplu citat mai sus: „O *scamă din seninuri* care-i cheamă" (VT, p. 16), interesându-ne acum substantivul *seninuri,* folosit la plural prin analogie, credem, cu *ceruri*, o formă mult mai uzuală, dar ale cărei semnificații sunt irelevante pentru contextul poetic anunțat.

D. O metasemie interesantă, cu multiple aplicații în creația poetică, se produce la nivelul unei figuri de stil destul de răspândite – hipalaga, foarte sugestivă mai ales când se creează pe o asociere de senzații. Versul „Ți-am pus un sărut în *calda paloare din palmă*" (LB, p. 264) ar putea fi citit ca fiind derivat din „Ți-am pus un sărut în palma caldă și palidă". Plusul vădit de expresivitate îl conferă dublul transfer semantic ce se produce în contextul poetic: însușirea *cald, -ă*, proprie unui obiect material, concret (*palmă*), trece asupra substantivului abstract, rezultat și el în urma unei schimbări de paradigmă (adj. *palidă* – s. *paloare*). Printr-o relație de similitudine a semnificațiilor, substantivul *paloare* capătă un referent obiectiv, material chiar, cu însușiri specifice. Iată și alte exemple în care (de-)semantizarea substantivelor se produce după aceeași schemă: „*râsul rumen din obraji*" (LB, p. 191); „Din braț rămâne-un braț de lemn /.../ Și din extaz un *râs livid*" (TA, p. 38); „*Metalica, vibrândă* a clopotelor *jale*" (ME, p. 6).

Concluzii. În grupurile nominale analizate mai sus substantivele abstracte manifestă un comportament gramatical și semantic de tip special, corelat cu particularitățile semantice ale ocurenților și, implicit, cu anumite proprietăți expresive ale contextului poetic. Prin asocierea lor cu adjective și /sau substan-

BDD-A20642 © 2007 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:19 UTC)

tive, al căror semantism se caracterizează, în special, prin trăsătura [+concret], are loc actualizarea referențială a unor concepte abstracte, greu de conceput ca atare în afara contextului poetic. Același efect poate fi obținut și prin crearea unor forme de plural neprevăzute de gramaticile normative ale limbii române. Mai adăugăm că nu considerăm astfel de mutații ca pe niște abateri /devieri de la norma comună, ci, mai degrabă, așa cum ne atenționa E. Coșeriu, ca pe manifestări plenare ale virtualităților limbii în textul poetic, care naște o semantică secundară (generată de poeticitate), de alt tip față de semantica limbajului comun / cotidian, schimbând și gramatica viziunii cititorului asupra realității [apud: Ungureanu, p. 123].

REFERINȚE

1. Corti Maria, *Principiile comunicării literare*, București, Editura Univers, 1981.
2. (DȘL) *Dicționar de științe ale limbajului*, București, Editura Nemira, 2001.
3. (GALR) *Gramatica limbii române*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 2005.
4. Mancaș Mihaela, *La synestésie dans la création artistique de M. Eminescu, T. Arghezi et M. Sadoveanu* în *Cahiers de lingvistique théoretique et appliquée*, București, 1961, nr. 1, p. 55-87.
5. Mihăilă Ecaterina, *Receptarea poetică*, București, Editura Eminescu, 1980.
6. Slave Elena, *Metafora în limba română*, București, Editura Științifică, 1991.
7. Ungureanu Elena, *Eugeniu Coșeriu despre arta limbajului și limbajul artei* în *Limba Română,* Chișinău, 2002, nr. 10, p. 120-123.

NOTE

[1] Dintre multiplele criterii de diferențiere a substantivelor abstracte de cele concrete: *imaterialitatea, imprecizia sensului (caracterul vag al referinței virtuale), caracterul non-numărabil, non-reprezentarea, non-autonomia referențială* etc. la baza cercetării noastre stă acesta din urmă, considerat, în majoritatea studiilor de specialitate, trăsătura fundamentală a abstractelor. Vezi GALR, p.103; Anokhina-Abeberry Olga, *Étude sémantique du nom abstrait en français* (teză de doctorat), Université de Paris, 2000; Camelia Stan, *Gramatica numelor de acțiune din limba română,* Editura Universității din București, 2003, p. 39-55.

[2] Vezi Mihăilă Ecaterina, op. cit., p. 33-49.

ABREVIERI

GB – George Bacovia, *Plumb*, Chișinău, Editura Litera, 1996.

ME – Mihai Eminescu, *Poezii*, Chișinău, Editura Litera, 1998.

TA – Tudor Arghezi, *Între două nopți*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1994.

LB – Lucian Blaga, *Opere*, vol. I, Chișinău, Editura Știința, 1995.

VT – Victor Teleucă, *Ninge la o margine de existență*, Chișinău, Editura Cartea Moldovei, 2002.

BDD-A20642 © 2007 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:19 UTC)